

Het Europees syndicalisme: toekijken in de coulissen?

Jos Janssens

1. Bedrijven in moeilijkheden

Sedert de tachtiger jaren verkeert de Europese vakbeweging in crisis, dat is geen nieuw verhaal. De jaren tachtig zag het aantal vakbondsleden drastisch slinken in grote delen van Europa (1). En een terugloop van leden betekent tegelijkertijd een krimpen van financiële middelen: vele vakbonden zijn ondertussen zelf bedrijven in moeilijkheden geworden.

- De Britse TUC verloor voortdurend leden sedert het aantreden van de Tories, en viel terug op 7.7 miljoen in 1993. Zowel TUC zelf als verschillende van de bonden hebben een groot aantal van hun medewerkers moeten ontslaan, maar evengoed volstaan de inkomsten uit bijdragen niet om de administratieve uitgaven te dekken (2).

- De syndicalisatiegraad bedraagt in Frankrijk nauwelijks 10 % en is verspreid over verschillende confederaties die eerder mekaar bevechten dan wel de werkgevers en asociale regeringsmaatregelen. Zonder de mandaten in overheidsdiensten, parastatalen en overheidsbedrijven - die in Frankrijk royaal bezoldigd worden - zouden deze organisaties geen middelen meer hebben om hun permanenten te betalen.

- De Duitse DGB heeft in 92 en 93 anderhalf miljoen leden verloren, vooral in het oosten van het land, en in de eerste helft van 94 een kwart miljoen, ditmaal evenredig verdeeld over oost en west (3). Intern rekent men op nog minstens een miljoen verlies (4). In het DGB-hoofdkwartier in Düsseldorf en in de regio's ontslaat men een kwart van het personeel.

De laatste maanden herpakt de economie zich wereldwijd, maar de bonden gaat het nog steeds niet voor de wind. Integendeel. Het lijkt wel of de

vakbonden niet langer meespelen op het sociale toneel, zij kijken enkel nog toe in de coulissen.

2. De god van de dood

Gedurende de afgelopen 10-15 jaar hebben de vakbonden vooral de rol van brandweer gespeeld. Ook het sociale theater kan blijkbaar niet zonder brandweer. Wanneer een multinational meent dat de rol van deze of gene filiaal is uitgespeeld, of een plaatselijke onderneming het bijltje erbij neerlegt, reageren de vakbonden verbeterd. Met man en macht wordt geprobeerd druk uit te oefenen op werkgever, overheid en publieke opinie om de jobs te behouden. Lukt dat, dan gaat dat meestal gepaard met inleveringen of verslechterde werkomstandigheden, hogere flexibiliteit, plus een overdracht van gelden van de gemeenschap naar de privé-investeerder. Mislukt die tactiek, dan pogen de bonden vooralsnog een zo sociaal mogelijke afvloeiingsregeling te bereiken. In beide gevallen wordt de rekening steeds gepresenteerd aan de arbeiders en de belastingbetalers.

Waarmee we niet willen suggereren dat de vakbonden deze taak niet zouden moeten opnemen, integendeel. De verdediging van de onmiddellijke belangen van de arbeiders, met alle mogelijke middelen, is de eerste taak: zonder dat minimum zou hun rol helemaal uitgespeeld zijn, en zou de arbeidersklasse geen organisaties meer hebben om opnieuw in het offensief te gaan. Maar een strijd van de arbeiders van elk bedrijf afzonderlijk is tot mislukken gedoemd.

Hier en daar, meestal onder druk van de basis, voelt de syndicale leiding de noodzaak om die strijd te bundelen, en om in het offensief te gaan. De Belgische stakingsacties van eind 1993 tegen het Globaal Plan waren zulk een gevecht, misschien het belangrijkste syndicaal gevecht sedert 1960 in dit land. Ondanks de geslaagde massale stakingen, ondanks de barricades en het afsluiten van hele industriezones, was het resultaat bijzonder pover.

Hoe zou het anders kunnen? De Belgische regering had een stok achter de deur: "Europa". De convergentienormen voor het bereiken van de Europese Monetaire Unie, opgesteld in het Verdrag van Maastricht, willen dat eerst en vooral budgettair deficit en overheidsschuld worden afgebouwd. Tegelijkertijd - onder het mom van de concurrentie met Japan en de Verenigde Staten - wordt de interne concurrentie opgevoerd. De beslissingen van de Europese

Raad hebben tot gevolg, dat bedrijven zogenaamd alleen nog kunnen concurreren door lagere lonen uit te betalen, door lagere sociale bijdragen, door lagere belastingen.

In "Europa" heerst dus de god van de concurrentie, op wiens altaar dagelijks duizenden jobs worden geofferd, waarvoor steeds meer sociaal verzekerden en arbeiders moeten inleveren. De Europese Unie is niet langer een instrument om een samenleving op te bouwen in vrede en welvaart, maar is een wangedrocht geworden (5).

Om die concurrentie waar te maken, worden de lonen en de sociale zekerheidskosten omlaag gehaald, worden de arbeiders in Europa tegen mekaar opgezet. In België vertelt men ons dat de werktijden hier het kortst zijn, de loonkost het hoogst, de flexibiliteit nog niet extreem genoeg. Lees eens de buitenlandse kranten, zap eens een avondje om het TV-journaal van andere Europese zenders te zien. Daar vertelt men ongeveer hetzelfde verhaal, alleen zijn daar de eigen arbeiders het "lijdend voorwerp".

En de nationale regeringsleiders, die ons dat concurrentieverhaal voorhouden, vergeten steevast erbij te vertellen dat zijzelf als lid van de Europese Raad die beslissingen hebben genomen, die de krachtsverhoudingen moeten wijzigen in het voordeel van het Kapitaal, dat zijzelf uiteindelijk dat inleveringscenario op Europese schaal hebben bedacht.

En het maakt niet zoveel uit, of het een homogeen conservatieve regering is, zoals die van Helmut Kohl in Duitsland, een homogeen "linkse" regering, zoals die van Felipe Gonzalez in Spanje, of de coalitieregering Dehaene in België: overal leveren de arbeiders en sociaal verzekerden in. Overigens, de nieuwe Europese Commissie bestaat voor de helft uit socialisten en sociaaldemocraten: valt het niet op dat ze allemaal gevochten hebben voor belangrijke departementen, zoals dat van concurrentievermogen (Van Miert heeft het gewonnen), maar dat ze het sociale overlaten aan een conservatieve Ierse bankier?

3. Het Europees Vakverbond: wachten op Godot?

Ondertussen hebben de vakbonden de strijd op nationaal vlak gestreden. Of niet gestreden.

- De Nederlandse FNV heeft zich niet verzet tegen een belangrijke privatisering van de Sociale Zekerheid (ingevoerd door "socialist" en oudvakbondsvoorzitter Kok), maar voert wel een offensief voor meer part-time banen. Wie gelooft dat zoiets zonder gevolgen kan blijven voor de Belgische arbeidersklasse?
- De Italiaanse bonden hebben de *scala mobile*, de Italiaanse index, nagenoeg zonder slag of stoot ingeleverd: daarmee zijn we in België en in Luxemburg waarschijnlijk de enige landen ter wereld waar nog een index bestaat. De verklaringen van premier Dehaene tijdens zijn bezoek in de Verenigde Staten laten niet veel twijfel over zijn bedoelingen.
- De Duitse CAO's voorzagen in 1993 en 1994 in een loonsverhoging die achter bleef op de inflatie, dat zullen we beslist merken op het moment dat de centrale Raad voor het Bedrijfsleven weer op "objectieve" manier de Belgische concurrentiepositie gaat meten.

Hoe komt het dat de nationale vakbonden afzonderlijk blijven reageren, terwijl de aanval tegen de verworvenheden van de arbeidersklasse op Europese en mondiale schaal gebeurt? De zwakte van het Europees Vakverbond (EVV) is zeker een van de belangrijke redenen. In een vorige bijdrage zijn we op dit probleem reeds ingegaan (6).

Het zevende congres in 1991 te Luxemburg gehouden, moest een meer efficiënt EVV tot gevolg hebben. In mei 1995 wordt het achtste congres gehouden te Brussel. Tijd dus om een balans op te maken. Alhoewel: die balans staat zelf niet expliciet op de dagorde.

Een aantal vakorganisaties, waaronder ACV en ABVV, wilden dit congres starten net zoals het vorige, met een werkgroep die dan zou nagaan wat er van de vorige congresbesluiten was uitgevoerd. Meer bepaald, het rapport "Stekelenburg" had in 1991 de organisatiestructuur en het functioneren hertekend. Over de implementering ervan heerst nogal wat onvrede. Of die grondige discussie er zal komen, dat zal op het congres duidelijk moeten worden, de werkgroep zelf werd afgewezen (7).

Wat staat er dan wel op de dagorde? De centrale resolutie behandelt de problematiek van de werkloosheid en de vakbondsstellingen hieromtrent. Een tweede resolutie moet duidelijk maken, hoe het EVV de Europese Unie ziet: een voorbereiding van de standpunten voor de Intergouvernementele Confe-

renties (IGC) die vanaf 1996 zullen worden gehouden. Een derde thema zit meer verscholen: door de wijziging van de Statuten van het EVV moeten ook vakbonden uit de Midden- en Oost-Europese Landen (MOEL) volwaardig lid kunnen worden van het Europese Vakverbond.

4. Europees syndicalisme na de val van de Muur

Dit laatste punt lijkt op dit moment veruit de gemakkelijkste klus te worden. In het Bestuur werd de discussie immers al grondig voorbereid. Het Congres in Luxemburg (1991) had reeds het statuut van "observator" ingevoerd, en het Europees Vakbondsforum voor Samenwerking opgericht. In het kort: aan de activiteiten van dat Forum kunnen in principe alle vakbondsconfederaties uit de MOEL deelnemen die democratisch zijn georganiseerd, en die hierin zijn geïnteresseerd. Het is vooral een plaats waar ervaring wordt uitgewisseld tussen de leden van het EVV en de nieuwe of vernieuwde organisaties uit Centraal Europa.

Het observatorstatuut gaat een eind verder: hier gaat het om nationale confederaties uit de MOEL, die daadwerkelijk lid willen worden van het EVV, en die op het eerste gezicht voldoen aan dezelfde eisen die zouden worden gesteld aan een kandidaat-lid uit West-Europa.

In 1991 wilde men beslist niet verder gaan. Volgens de statuten konden alleen organisaties uit landen die lid waren van de Raad van Europa aansluiten bij het EVV, met andere woorden: die aan deze zijde van het "IJzeren Gordijn" lagen. Nieuwe leden "van de overkant" aansluiten ging niet zo vlug: een aantal syndicale leiders voelde zich geroepen de koude oorlog verder te zetten. Dat betekende dat men enkel wou samenwerken met "nieuwe" bonden, model Solidarnosc, die al dan niet met buitenlandse steun tot stand waren gekomen. Gelukkig braken de meeste bonden vlug met deze Amerikaanse zienswijze en werd er ook samengewerkt met "oude" bonden die een eigen weg zochten, een aanpassing van het Reële Socialisme naar het even reële Kapitalisme.

Het ABVV was een van de drijvende krachten achter dit model van samenwerking. Al vrij vroeg werd trouwens duidelijk, dat een aantal MOEL-landen waarschijnlijk binnen afzienbare tijd deel zullen uitmaken van de Europese Unie. Binnen het EVV werd dan ook voor een dynamisch concept gekozen: landen waarvan het Associatieverdrag met de Europese Unie een aansluiting

op termijn in het vooruitzicht stelt, zullen tot het domein van het EVV behoren. In concreto betekent dit: Polen, Tsjechië, Hongarije, Slowakije, Bulgarije en Roemenië. De Baltische Staten en de republieken van ex-Joegoslavië komen niet in aanmerking, die zitten voorlopig wel in het Forum. De landen van het GOS (de ex-Sovjet-Unie) vallen buiten het concept.

Wat nog niet is geregeld, zijn de financiën. De bonden uit de MOEL willen een verminderde bijdrage betalen - zelf stellen ze voor 12 % van de normale bijdrage. Dat is in elk geval al afgewezen door het Bestuur: de bijdrage is dezelfde voor alle leden, ook als ze uit een relatief arm land komen (8). Bovendien is het nu reeds duidelijk, dat de kosten zullen toenemen, want de bonden uit het oosten zullen zeker geen geld hebben om de verplaatsingen gekoppeld aan de vergaderingen uit eigen zak te betalen.

5. Nieuwe spelregels in 1996?

De Europese constructie heeft een democratisch, een fiscaal, een sociaal deficit (9). Het Verdrag van Maastricht heeft voor het sociale wel een kleine stap vooruit gezet: het Sociaal Protocol maakt dat er nu ook CAO's kunnen worden afgesloten, en het Britse veto voor Richtlijnen kan worden omzeild (10).

De Europese vakbeweging heeft er alleszins baat bij, om tijdig zijn standpunten te bepalen en een strategie voor beïnvloeding te zoeken. De discussie is ook in het Congresvoorbereidingscomité van het EVV nauwelijks opgestart. Toch kunnen we hier al de contouren schetsen.

Een eerste probleem heeft te maken met de zo beruchte "subsidiariteit". De Europese Raad en Commissie willen zo weinig mogelijk Richtlijnen (11) uitvaardigen, maar het beleid overlaten aan de nationale overheden. Dit principe - zo weinig mogelijk Europa - is tegengesteld aan de belangen van de Arbeidersklasse. Het vrij verkeer van kapitaal, goederen, diensten en personen, en de ongebreidelde concurrentie hebben in feite vastgelegd, dat concurrentie tussen lidstaten alleen nog mogelijk is op die terreinen waar er geen gelijke regels zijn, in wezen lonen, sociaal beleid, fiscaliteit.

Het is dus in het belang van de arbeidersklasse, ook op dat vlak de lat gelijk te leggen, gelijke concurrentieverhoudingen te scheppen. Een alterna-

tieve financiering van de Sociale Zekerheid (12) kan dus alleen maar op Europees niveau tot stand komen, anders worden de concurrentievoorwaarden volkomen scheef getrokken. Het is duidelijk dat de Britse conservatieven daar niet veel voor voelen, maar ook in andere landen willen de beleidsvoerders daar niet van weten. Spanje, Portugal en Ierland bijvoorbeeld willen nog een tijdlang blijven profiteren van comparatieve voordelen inzake loonkosten.

De binnenlandse politieke discussie gaat evenwel niet aan de vakbonden voorbij, en een Europese analyse wordt vaak niet gemaakt. We kunnen er van op aan dat op dit vlak niet vanzelfsprekend een gemeenschappelijk standpunt zal worden bereikt.

Tweede probleem is dat van het democratisch functioneren van de Gemeenschap. Ook hier blijven de nationale gevoeligheden doorwerken. Het woord "federalisme" klinkt de Britse en Deense syndicalisten als een vloek in de oren. Privatim geven ze wel toe, dat wanneer een gemeenschap bevoegdheden verdeelt op nationaal, regionaal en Europees niveau, men enkel kan spreken van een federale logica. Maar het verschijnen van dat "f-woord" in een standpunt van het EVV, zou de verkiezingskansen van Labour, resp. de Deense socialisten te niet doen, aldus de kameraden. Zal het EVV hier terugkrabbelen ten opzichte van vroeger ingenomen standpunten?

De verhouding tussen de Europese Instellingen is ook nog zo'n probleem. Belgische syndicalisten denken daar nuchter over: de Europese Unie is niet democratisch, zolang haar Parlement (EP) niet de bevoegdheden van een echt parlement heeft, zolang de Europese Raad - de nationale regeringsleiders dus - de wetten maken. Ook hier wegen de nationale sentimenten door en beschouwt men het feit dat de nationale premier de beslissingen neemt of kan tegenhouden, als een garantie voor "het nationale belang" - wat dat dan ook moge wezen. Voor ons moet het EP een volwaardige rol krijgen: de vakbeweging heeft ook op nationaal vlak steeds baat gehad bij een alliantie met het parlement, om een stok achter de deur te hebben tegenover onwillige werkgevers (13). Het spreekt vanzelf, dat in een democratisch concept de Europese Unie een volwaardige regering behoeft (de Commissie) die door het Parlement weer naar huis kan worden gestuurd.

Een ander probleem is dat van het Sociaal Protocol, overeengekomen in Maastricht. Dat leek voor de vakbeweging inderdaad een manier om het njet van de Britse regering opzij te schuiven, maar betekent fundamenteel geen oplossing. De Britten hebben van sociale dumping hun strategie gemaakt: de

andere regeringsleiders sluiten zich dus in praktijk aan bij het Britse "no", willen ze niet dat nieuwe investeringen per definitie naar dit nieuwe lagelooiland gaan. O.m. bij de Partij de Europese Socialisten gaan steeds meer stemmen op, om het Sociale Protocol op te doeken, en te proberen een regeling te vinden in het nieuwe verdrag, dat het resultaat moet zijn van die IGC.

Maar anderzijds krijg je natuurlijk die krachten aan het werk, die geen grondige wijziging willen van het Verdrag van Maastricht, maar zich willen beperken tot een bijschaven van de tekst. Dat zou m.i. een gevaarlijke toestand opleveren aangezien nu al vast staat dat de EU na de IGC wordt uitgebreid met Cyprus, Malta, en de landen van de MOEL (14). Een uitbreiding van de Unie, zonder een grondige herziening van de instellingen en hun functioneren maakt het mogelijk Europa om te vormen tot een vrijhandelsgebied waar het sociale volledig verdwijnt.

6. Twintig miljoen jobs, een vrome wens

De werkloosheid in Europa is het centrale thema van het EVV-congres. Niet voor het eerst trouwens (15). Het EVV-secretariaat heeft tot nu toe weinig blijk gegeven van creativiteit inzake dit onderwerp. Naar de analyse en oplossingen toe ging men niet verder dan een steunbetuiging aan het Witboek van uitgetreden Commissievoorzitter Jacques Delors (16). Dit Witboek betreft platgetreden paden: de noodzaak om competitief te blijven, vermindering van loonkosten, versterken van de beroepsopleiding en permanente bijscholing, meer middelen voor wetenschappelijk onderzoek, de totstandkoming van trans-Europese netwerken, de centrale rol van de informatiesnelwegen, enz...

De euforie over dit Witboek is nu ook bij het EVV-secretariaat weggeëbd. De 15 miljoen mogelijke jobs, waarover Delors het had, staan ergens in de sterren geschreven, en het geld voor de beloofde netwerken werd niet vrijgemaakt door de Ekofin, dat is de Europese raad van ministers van economie en financiën. Die Ekofin speelt trouwens een centrale rol in de totstandkoming van de Economische en Monetaire Unie: de "richtsnoeren" uitgevaardigd door deze illustere vergadering, moeten verplicht worden uitgevoerd. Met andere woorden: samen met de op te richten Europese Centrale Bank zullen zij de

reële economische politiek bepalen - en dus in feite ook de middelen die nog overblijven voor het sociale in elk van de Lidstaten kunnen bepalen.

Of het Europees Vakverbond ertoe zal komen zelf een eenduidige strategie te bepalen, lijkt twijfelachtig. Om te beginnen heeft elke van de lidorganisaties een eigen kijk op de dingen, bepaald door de nationale politiek en dito situatie. Een compromis-resolutie zal er wel uit de bus komen, maar dat betekent nog niet, dat er een gemeenschappelijke politieke eis naar voren wordt geschoven, zoals die van de 35-urenweek (17).

Het klassestandpunt "arbeidsduurvermindering zonder loonverlies" wordt stilaan vervangen door een concept van wat je zou kunnen noemen "christelijke naastenliefde": het delen van de beschikbare arbeid onder de werknemers (18). Het Nederlandse offensief voor meer part-time is zo'n strategie, het Duitse VW-model eveneens (19). Ook tussen de standpunten omtrent arbeidsduur van de meer "radicale" organisaties ABVV en ACV liggen er meer dan nuances.

7. Toeschouwer of acteur?

Het Europees Vakverbond heeft de afgelopen vier jaar ternauwernood één enkele actiedag gehouden, op 2 april 1993. Op enkele tientallen plaatsen in Europa kwamen er telkens enkele duizenden militanten bijeen: een succes, aldus het EVV-secretariaat. Maar of het indruk maakte op de werkgevers, of het de Europese politici onder druk zette?

Het EVV-Secretariaat blijft zich gedragen als een lobby en stelt haar vertrouwen in een rechtstreekse alliantie met de Commissie. Te begrijpen, wanneer je vaststelt dat het grootste deel van de werking van het EVV gedragen wordt via subsidies van de Europese Unie. De bijdragen van de nationale confederaties volstaan slechts om het apparaat te betalen, de Europese Vakbondscomités (de beroepscentrales dus) betalen zelfs helemaal geen bijdrage.

Maar even belangrijk blijft het probleem, dat de nationale bonden voorlopig niet bereid blijken om een stuk van hun bevoegdheid af te staan aan dat Europese Vakverbond, of evenmin hun nationale politiek op mekaar af te stemmen.

Tijdens een colloquium over de Europese ondernemingsraad vatte ABVV-voorzitter François Janssens het zo samen: "We moeten (als Europese syndicalisten) ook voor eigen deur vegen. De tijd van lobbying bij de Commissie, om na maanden een tekst vast te krijgen, is voorbij! Het EVV moet een echte vakbond worden, die onderhandelt wanneer het mogelijk is, die vecht wanneer het nodig is." (20)

Noten

- (1) Trade Union membership in Western Europe, ETUI 1993, niet gepubliceerd.
- (2) Waddington, Jeremy "UK Unions: searching for a new agenda" in *Transfer* 1/95, Brussel 1995, p. 32 e.v.
- (3) Hoffmann Jürgen, "Trade union reform in Germany", in *Transfer* 1/95, Brussel 1995.
- (4) Informele bron.
- (5) Voor een syndicale invulling van het begrip competitiviteit, zie: Van Evercooren Dirk, "De competitiviteit voorbij" in *Vlaams Marxistisch Tijdschrift* 1994 nr. 2.
- (6) Janssens Jos, "Dit is niet ons Europa!" in *Nieuw Kritisch Denken*, Masereelfonds-Imavo, 1994.
- (7) We verwijzen hier impliciet naar teksten van het Bestuur of de voorbereidende congressstukken.
- (8) Tsjechië en Hongarije hebben een graad van ontwikkeling, die volgens de Verenigde Naties vergelijkbaar is met die van Portugal of Griekenland, er is dus geen enkele reden waarom er uitzonderingen zouden worden gemaakt voor de ene, en niet voor de andere.
- (9) Zie Janssens Jos, o.c.
- (10) Zie Janssens Jos, "De Europese Spiraal", in "De Gordijnen van Maastricht", Masereelfonds-IMAVO-Vrede, 1993.
- (11) Richtlijnen moeten omgezet worden binnen de 2 jaar in nationale wetten; je kan ze dus beschouwen als een Europese wet.
- (12) Alternatieve financiering van Sociale Zekerheid, betekent in wezen dat men in plaats van de lonen te belasten via de huidige mechanismen van sociale bijdragen, men het

kapitaal moet belasten, bijvoorbeeld via vermogensbelasting, kapitaalbelasting, energietaksen e.d.

- (13) De Europese Richtlijn Consultatie en Informatie - die de oprichting van een Europese Ondernemingsraad mogelijk maakt - zou niet tot stand zijn gekomen, indien het EP niet gedurende meer dan 15 jaar druk zou hebben uitgeoefend op de Raad en de Commissie.
- (14) Het is nog niet duidelijk of er in etappes zal worden gewerkt, en bijvoorbeeld eerst de landen die grenzen aan de Unie als lid zal aanvaarden (Polen, Hongarije, Tsjechië, Slovenië), of onmiddellijk ook de economisch minder gevorderde landen Slowakije, Roemenië, Bulgarije, de Baltische Staten, enz...).
- (15) Voor een overzicht van geschiedenis en betekenis van het EVV, verwijzen we graag naar het onvolprezen werk van Georges Debunne, "Les syndicats et l'Europa, passé et devenir", ed. Labor, 1987.
- (16) Commission des Communautés Européennes, "Croissance, compétitivité, emploi: les défis et les pistes pour entrer dans le XXI siècle", Luxemburg 1993.
- (17) Congres van Londen, 1976.
- (18) Delen is inderdaad wel een vorm van solidariteit, maar laat de krachtsverhouding ten opzichte van het Kapitaal ongemoeid; integendeel: men gaat volledig voorbij aan het feit dat de te verdelen koek steeds kleiner zal worden op die manier.
- (19) Bij Volkswagen in Wolfsburg wilde men 30.000 jobs redden in het bedrijf, door over te gaan tot een vierdagenweek, met loonverlies. Voor de arbeiders in een concrete specifieke situatie, kan dat een oplossing betekenen, het is echter geen oplossing in de zoektocht naar een economische en politieke strategie van de gehele arbeidersklasse.
- (20) De Nieuwe Werker, 10 feb. 1995.

